

דקדוקי קריאה בפרשת מסעי ובהפטרות שמעו ובראשון של דברים

לג א **מַסְעֵי** בהמשך **מַסְעֵיהֶם וַיִּסְעוּ** בכל אלה הסמ"ך בשווא נח, כי הדגש הראוי לבוא במקום הנו"ן של שורש נסע לא בא. עם זאת צריך לשמוע את העי"ן. לא: מַסִּי, מַסִּיָּהֶם, וַיִּסּוּ.

לג ג **מַרְעַמְסֶס**: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע²

לג ד **וַיִּבְאֵלְהֵיהֶם**: האל"ף כלל אינה נשמעת

לג ט **שְׁתֵּי עֶשְׂרֵה**: לפי ברויאר כך צריכה להיות ההטעמה³.

במנהג אשכנז המובהק וגם במנהגי הספרדים מסתיימת כאן עליית הכוהן⁴, בחומשים מסומן 'שני' אחרי הפסוק הבא.

לג יד **וְלֹא-הָיָה שָׁם**: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

לג יט **מִרְתָּמָה**: המ"ם בצירי ולא בחירק מפני הרי"ש הבאה אחריה, כלל זה יפה גם בהמשך

לג כב **בְּקִלְתָּהּ**: הקו"ף בשווא נח, לעומת זאת בפס' הבא **מִקְהֶלְתָּהּ** הקו"ף בדגש חזק ובשווא נע

לג כט **בְּחִשְׁמָנָה**: במלרע

לג לד **בְּעֵבְרָנָה**: במלרע

לג מא **בְּצִלְמָנָה**: מלרע

לג מה **בְּדִבְיֹן גָּד: בְּדִבְיֹן** מלרע, אין טעם נסוג אחור וכן בפסוק הבא

לג מו **דְּבַלְתִּימָה**: הי"ד בשווא נח על אף שהיא באה אחרי תנועה גדולה⁵, וכן בפסוק הבא

לג מט **הַיִּשְׁמֹת**: הי"ד בשווא נח

לג נב **כָּל-מִשְׁפִּיָּתָם**: שי"ן שמאלית

לג נג **וַיִּשְׁבְּתָם-בָּהּ**: געיה בוא"ו

לג נד **אֲשֶׁר-יֵצֵא לוֹ**: טעם נסוג אחור לי"ד

לג נה **לְשָׁפִים**: שי"ן שמאלית. **וַצִּרְרוּ**: רי"ש ראשונה בשווא נע ולא בחטף

לד ב **אֶל-הָאָרֶץ כְּנָעַן**: תיבת הָאָרֶץ בה"א הידיעה

לד ד **וַעֲבַר צֹנָה**: טעם נסוג אחור לעי"ן

לד ה **נַחֲלָה**: במלעיל

לד ו **זֶה-יְהִיָּה**: הי"ד אינה דגושה, כן הדבר בפסוקים ז וט

לד י **שְׁפָמָה**: שי"ן ימנית!

לד יא **וַיֵּרֶד הַגִּבְלִי**: השני בפסוק, בזקף קטן ולא ברביע

לד יד **הָרְאוּבֵנִי**: האל"ף כלל אינה נשמעת, כאילו כתוב 'הרובני'⁶

¹ בחו"ל מטות-מסעי. כאן משתווים בני ארץ ישראל לבני הגולה בפרשת השבוע. השינוי החל בשבת שאחרי הפסח.

² יתכן שינוי משמעות אם יקרא עי"ן פתוחה

³ תורה קדומה בחלק הדקדוק, בשם מהר"ב (רבי יחיא בשירי): 'ספרים אחרים באזלא גרש'. יש בהבדל זה כדי ללמד על טיבו של השווא הבא בראש תיבת שתי-שתיים. הערה: טיבו של השווא הוא במחלוקת מדקדקים ראשונים. ספק אם מן התבונה להכריע כך במחלוקת, או לאמר שבחלק מהפסוקים שי"ן של שתיים בשווא נע, ובחלקם – בשווא נח.

⁴ לא חששו למובא בשם בעל צרור המור שאין להפסיק במסעות כי הם רומזים לשם ארבעים ושתיים אותיות.

⁵ כך הדבר כאשר התנועה הגדולה באה בהברה מוטעמת.

⁶ בכתר ארם צובא יש סימן רפי על האלף להראות שהיא אינה נהגית.

לד כ וּלְמִטָּה בְּנֵי שְׁמֻעֹן: מונח זקף קטן במדויקים⁷

לד כב בֶּן-יִגְלִי: היר"ד בקמץ קטן

לד כח פְּדֵה־אֶל: הה"א בשווא נח, יש לקרוא כאילו יש בה מפיך. להבדיל מ"פְּדֵה־צוּר" שהה"א נחה ואינה נשמעת

לה ב לַעֲרִים: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מיודע

לה ד וּמִגְרָשִׁי: הר"ש בשווא נע, אין לחוש לאותם דפוסים אשר ניקדוה בחטף

לה ה אֶלְפִים בְּאַמָּה: טעמים נדירים⁸

לה ז וּשְׁמֹנֶה: במלרע

לה יב עֲמָדוֹ: העי"ן בקמץ קטן

לה טז רֵצֶחַ הוּא: געיה בחי"ת, כך הדבר לפי ברויאר, תוכנת הכתר וכן בתורה קדומה

לה כ יִהְיֶה־פָּנּוּ: הה"א בשווא נח והדל"ת בדגש קל ובחטף קמץ. בְּצִדִּיה: הדל"ת בחירק חסר והיר"ד אחריה בדגש חזק וקמוצה, אין לקרוא 'בצדיאה'

לה כח וַיֵּשֶׁב בָּהּ: טעם נסוג אחור ליר"ד. וְאַחֲרֵי מוֹת: ואחרי במרכא ולא במקף

לה לג שִׁפְכוּ: השי"ן בחולם לא בקמץ חטוף, לכן הפ"ה בשווא נע

לו ב אֶת-אֲדֹנִי צֹנָה ה'..... וְאֲדֹנִי צֹנָה בָּה': בראשון הצד"י בחירק ובשני – בקיבוץ

לו ט מִמֶּטָּה לְמֶטָּה: בשתי המילים הטי"ת בסגול

הפטר מסעי, ירמיהו ב ד-כח, ג ד:

ב ה מֶה-מִצָּאוּ: דגש חזק במ"ם מדין דחיק. וַיִּלְכוּ היר"ד בטעם מרכא ולא בגעיא; וַיִּהְיֶה־לוֹ: הה"א בשווא נח

ב ו לֹא-עָבַר בָּהּ: טעם נסוג אחור לעי"ן

ב ח פָּשְׁעוּ בִּי: טעם נסוג אחור לפ"א

ב י כְּתִיבִים: הת"ו בחירק חסר והיר"ד אחריה בחירק מלא ודגושה

ב יב וְשַׁעֲרוֹ: שי"ן שמאלית. חֲרָבוֹ: החי"ת בקמץ חטוף (קטן) והר"ש אחריה בשווא נח⁹

ב טו לְשִׁמָּה: המ"ם בדגש חזק ובמלרע, מלשון שממה

ב יז תַּעֲשֶׂה-לָּךְ: געיה בת"ו. עֲזִיבֶךָ: העי"ן בקמץ קטן וכן הוא בהמשך יט

ב יט פְּחָדְתִּי: במלרע, יש לשים לב לא לשכל את תנועות החי"ת והדל"ת

ב כ צֹעָה: יש להקפיד על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות

ב כא שוֹרֵק: שי"ן שמאלית. נִהַפְּכָתָּה: הה"א בשווא נח והפ"א אחריה בדגש קל, לא נִהַפְּכָתָּה ולא נִפְכָתָּה

⁷ לא מרכא טיפחא אתנח (היידנהיים וקורן)

⁸ גם הניגון שלהם אינו ידוע להרבה. בכתבי היד הסימן של קרני פרה (או פזר גדול) הוא כצורת V מעל האות, משום מה המדפיסים סימנו שתי תלישות. גם סימן זה לתלישא הוא המצאת המדפיסים, בכתבי היד תלישא קטנה היא עיגול מעל האות האחרונה, וגדולה – מעל הראשונה. בספר אם למקרא של ר' שריה דבליצקי נר"ו כתב: "והניגון הוא כמו פזר ותלישא גדולה ותלישא קטנה. מנחת כליל."

⁹ החי"ת מנוקדת בחטף קמץ בכמה ספרים, בהם כתר ארם צובא. אך אין חטף לפני שווא וגם לא שני חטפים בתחילת מילה. סימן החטף הוא להראות שהחי"ת בקמץ קטן והר"ש אחריה בשווא נח. כל הפסוק בלשון ציווי החל משמו שְׁמִים [בהפטרות יש לקרא בקמץ חטוף (קטן) ובשווא נח, אך במוסף (שבת ר"ח) חֲרָבָה עירנו בקמץ רחב ובשווא נע, והמשנה שם (במיוחד בהברה האשכנזית) משנה המשמעות באופן חמור!]

ב כג **מְשַׁרְכֶּת**: ש"ן שמאלית

ב כד **בְּחִדְשָׁה**: החי"ת בקמץ קטן. **יִמְצְאוּנָה**: הנ"ן בשווא נח והה"א בקמץ, יש לקרוא ימצאוּנָה.
ב כז **אָבִי אֶתָּה**: שתי המילים מלעיל¹⁰, האל"ף של **אֶתָּה** בפתח. **יִלְדְתָנוּ**: (לפי הקרי) הדל"ת בשווא נח, לא בחירק!

לד ג וְהָיָה לְכֶם גְּבוּל גִּבֵּב מִקְצֵה יַם־הַמֶּלַח קִדְמָה: ליקוטי שיחות הרבי מחב"ד
בפרשת גבולות הארץ שבפרשת מסעי מצינו דבר פלא בפירוש רש"י, שברוב הפעמים לא
כתב לשון "גבול", כלשון הכתוב בפרשה זו, אלא לשון "מצר". ולדוגמא, על הפסוק "ונסב
לכם הגבול גוי" (לד, ז) פירש "כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא הי' המצר שוה
כו' יוצא המצר כו' ועובר המצר כו' לפניו מן המצר", וכן בעוד הרבה פעמים בפרשתנו.
וצריך ביאור למה שינה רש"י מלשון הכתוב וכתב לשון "מצר" דווקא?
ויש לומר הביאור בזה בדרך הרמז:

ידועים דברי השל"ה הק' (חלק תושב"כ ר"פ וישב) שפרשיות התורה שייכות לזמן שחלות
בהן, וכפי שמבאר בארוכה (בחלק תושב"כ בדרוש לפרשיות מטות מסעי ודברים) הקשר של
פרשיות מטות מסעי ודברים לבין המצרים (שלעולם חלות פרשיות אלו בבין המצרים). ויש
לומר, שזהו הרמז בזה שנקט רש"י לשון "מצר" במקום לשון "גבול" – לרמז על הזמן
שקורין פרשה זו, בזמן של "בין המְצָרִים" (איכה א, ג).

והקשר בין "מצרי הארץ" לימי בין המצרים הוא, כי זה שיכול להיות ענין של "בין המצרים"
– חורבן וגלות ר"ל – שרשו בכך שיש מצר וגבול לקדושת הארץ, שרק כאשר קדושת ארץ
ישראל אינה בהתפשטות, אלא היא מוגבלת ובתוך מצר, אז יש נתינת מקום לענין של "בין
המצרים" כפשוטו, אך כאשר קדושת ארץ ישראל היא בשלימות ללא הגבלות, אזי מתפשטת
קדושה זו בכל העולם ואין מקום לגלות.

(ע"פ לקוטי שיחות חל"ח עמ' 124)

א"ה. שמעתי על דרך זו שיש עניין למה נבחרה מסכת גיטין להביא בה את אגדות החורבן
אולי בגלל סיום המסכת דאמר ר' אלעזר: כל המגרש אשתו ראשונה - אפילו מזבח מוריד
עליו דמעות, שנאמר: וְזֹאת שְׁנֵית תַּעֲשֹׂן כְּסוֹת דְּמָעָה אֶת מִזְבֵּחַ ה' בְּכִי וְאִנָּקָה מֵאֵין [עוד] פְּנוֹת
אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רֶצוֹן מִיִּדְכֶם, וְאִמְרַתֶּם עַל מַה עָל כִּי ה' הֵעִיד בֵּינֵךְ וּבֵין אִשְׁתְּךָ וְעוֹרִידָהּ אֲשֶׁר
אֶתָּה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חִבְרָתְךָ וְאִשְׁתְּ בְּרִיתְךָ (מלאכי ב, יג-יד).

לד ד וְנָסַב לְכֶם הַגְּבוּל מִגֵּב לְמַעְלָה עֲקֵרִיבִים
מהספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום עמ' קי
מניתוח הטעמים עולה הפיסוק ונסב לכם הגבול מנגב / למעלה עקריבים. וקשה שהרי היה
צריך להיות: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקריבים [שהרי מנגב למעלה עקריבים הוא דבר אחד
וכן מצאנו יהושע טו ג' וַיֵּצֵא – אֶל־מִנְגֵּב לְמַעְלָה עֲקֵרִיבִים, וְעֵבֶר צִנְהָ]
ובספר טעמי המקרא (ר"מ ברויאר ז"ל עמ' 82) מאריך בעניין פיסוק תמוה זה, ותולה את
העניין בכללי השלישים שאינם נהירים לנו כל צורכם, ומביא שם עוד כמה פסוקים.
ואחד מהם דומה לפסוק שלנו והוא שֶׁכֶּן בְּאֶלְנֵי מִמְרָא הָאֲמֵרִי בַּמָּקוֹם וְהוּא שֶׁכֶּן בְּאֶלְנֵי
מִמְרָא הָאֲמֵרִי (בראשית יד יג).

לו יא ד"ר יוסף קליין בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן.
בדרך לפענוח משמעות אי-העקיבות בסדר השמות של בנות צלפחד
רשימות בנות צלפחד בתורה:

¹⁰ טעם רביע גרם לנסיגת ההטעמה בתיבה השנייה ולכן המונח בתיבה הראשונה נסוג לאחור.

במדבר כו לג	מַחֲלָה	וְנָעָה	חַגְלָה	מִלְכָּה	וְתָרְצָה
כז א	מַחֲלָה	נָעָה	וְחַגְלָה	וּמִלְכָּה	וְתָרְצָה
לו יא	מַחֲלָה	תָּרְצָה	וְחַגְלָה	וּמִלְכָּה	וְנָעָה

א"ה. בנות צלפחד מופיעות גם בספר יהושע, הסדר שם כבפעם הראשונה בתורה. עיון ברשימות מלמד על אי-עקיבות בסדר הבנות. בהשוואת שתי הסדרות הראשונות עם האחרונה. נשאלת השאלה באשר לסיבה לכך.¹¹ חכמי התלמוד בבלי בבא בתרא קכ ע"א מייחסים לשינוי מגוון משמעויות:

ר' יהודה בר זבידא פתח בהסבר הסדר בפסוק האחרון (לו:יא). לדעתו, ניכרת בו בוודאות היררכית הלידה, בשל אֶזְכוּר נישואי הבנות לבני דודיהן לנשים, והנהוג הרווח של עריכת נישואין לפי קדימות הלידה.¹² עריכת השמות ברשימות הקודמות מוסברת ב"מנאן הכתוב דרך חכמתן", היינו, לפי דירוג חוכמתן, כסדר התייצבותן לפני משה.

ר' ישמעאל סבור שבנות צלפחד שקולות היו, ונראה שמסיק זאת מכתבתן בסדר לא קבוע.

ההסברים האמורים מעוררים תהיות: דירוג הבנות בפסוקים הראשונים לפי חוכמתן מוביל למסקנה, שתַרְצָה הייתה בעלת חוכמה פחותה מכל אחיותיה, דבר הפוגע, לכאורה, בכבודה. הייתכן שהמקרא אִפְשָׁר זאת? עוד קודם לכן נמנעה התורה מפרסום דבר מגונה: "עיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו".¹³ זאת ועוד, התייעוד המקראי הקדום והבלעדי אודות נישואי בנות לפי סדר לידתן ניכר באמירת לבן "לֹא יַעֲשֶׂה בְּךָ בְּמִקְוֵמִי לְתֵת הַצֵּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה" (בר' כט:כו). האם דברי הרמאי משמשים כעוגן וכקו מנחה למנהגי נישואין לדורות ישרים? אף יעקב התכוון לשאת את רחל הצעירה ולא את לאה, משמע שלדיו היה הדבר מותר.¹⁴ לא זו אף זו, מסקנת ר' ישמעאל, שהבנות היו שקולות, אינה עולה מהתבוננות בחילופי השמות, שכן שתיים בלבד הוחלפו: נעה ותרצה, ושאר השמות נותרו במיקומם הקבוע בכל שלושת הפסוקים. קושי אחרון זה מביא את בעל ה"תורה תמימה" נר' ברוך הלוי אפשטיין בפירושו על אתר להציע, שטיעון השוויון ביניהן מושתת על מידע אחר הגלום בפסוקים. השם של כל אחת מהבנות, פרט לראשונה, כתוב פעם אחת ללא וי"ו החיבור ופעמיים עם וי"ו החיבור, "וידוע כי ו' הנוספת בשמות מורה על טפלות אותו השם לקודם... וכל אות שבתורה בא בדרך נמרץ ובכוונה מיוחדת". אֶזְכוּרָה של כל בת במתכונת זו מלמדת שעקולות היו. מהסברו של בעל ה"תורה תמימה" משתמעת תשובה עקיפה גם לשינוי סדר השמות בפסוקים השונים, שהרי השם האחרון ברשימה חייב לבוא עם ו' החיבור. בטרם נדון בפתרונות לחלק מהתהיות, נציע להלן מידע נוסף בסוגיה.

¹¹ המסורה נתנה סימנים בסדר בנות צלפחד בשלושת המקומות בתורה, וגם בספר יהושע. וזה לשון המסורה הגדולה של כ"י לינגרד לבמדבר כו: לג (הניקוד אינו במקור): "וְצִלְפָּחַד בִּן חֲפֹר (במדבר כו, לג) – מַחֲלָה וְנָעָה חַגְלָה (וּמִלְכָּה וְתָרְצָה סימנה מ'ו'ח'מ'ו'; וְצִלְפָּחַד בִּן חֲפֹר (יהושע יז, ג) – מַחֲלָה וְנָעָה חַגְלָה מִלְכָּה וְתָרְצָה סימנה מ'ו'ח'מ'ו'; וְתָרְצָה (במדבר כו, א) (אלעזר הכהן) – מַחֲלָה נָעָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְתָרְצָה סימנה מ'ו'ח'מ'ו'; וְתָרְצָה (במדבר לו, יא) – מַחֲלָה תָּרְצָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה סימ' מ'ו'ח'מ'ו'". הסימנים משקפים גם את שינוי סדר בנות צלפחד, אך מטרתם העיקרית היא לדאוג לשימור המסורת, מתי באה ו' החיבור בין השמות ומתי אינה באה.

¹² רשב"ם על בבא בתרא, קכ ע"א: "ומסתבר דכך נולדו כדכתיב לֹא יַעֲשֶׂה בְּךָ בְּמִקְוֵמִי לְתֵת הַצֵּעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה (בראשית כט, כו)".

¹³ בבלי פסחים ג ע"א. אמנם בבר' זב דובר במניעת גנאי ישיר ("הבהמה אשר לא טהרה") ובבנות צלפחד בעקיף, ברם המשותף לשניים שהם קשורים בתכונה מולדת.

¹⁴ יש מדרשים כתנחומא המתרצים את מוכנות יעקב לשאת את הצעירה, בהורתה של רחל לפני לאה, ובייעודה של לאה לעשוי, ברם מאמרנו דן בסוגיה לפי פשוטו של מקרא.

שתי הרשימות הראשונות: עיון בחומש בצמד המילים "ואלה שמות", כמוזכר ברשימה השנייה (במ' כז:א) מלמד, שעשמות הסמוכים לצמד מילים זה ערוכים בהיררכיה כלשהי, והם אינם אוסף אקראי של שמות. במקרים אחדים, הפסוקים עצמם מנמקים את הסדר, כגון: "בְּשֵׁמֶתְסָ לְתוֹלְדֹתָם"¹⁵. באחרים, עקרון הסדר ניכר היטב מהתבוננות בטקסט. יצוין, שביהושע יז:ג כתוב כמו ברשימה הראשונה (במ' כז:ג), בתוספת המילים "ואלה שמות בְּנֵי". צמד מילים זה אינו מופיע ברשימה העליונית. הדעות חלוקות אם רשימת הבנות, בסמוך להתייבבותן לפני משה, אכן מלמדת על סדר התייבבותן לפניו. ר' יהודא בר' זבידא סבור, שאכן כך הדבר, עמדתו של ר' ישמעאל אינה ברורה, וחָבֵל מפרשים סבור שהדברים אינם קשורים בהכרח. ראב"ע (לו יא) ואור החיים (כו א) סבורים שהרשימות הראשונות ערוכות לפי סדר לידת הבנות. תהא אשר תהא המשמעות ההיררכית של רצף השמות ברשימות הראשונות, לא ניתן לייחס להן סדר אקראי.¹⁶

הרשימה העליונית והאחרונה: ניתן להצביע בזהירות הראויה על הרשימה, כתואמת את מיקום הנחלות של הבנות בארץ. הדבר נסמך על תגלית "חרסי שומרון" לפני כמאה שנה. בתגלית כמאה חרסים-אוסטרקונים הכתובים בדיו, והמעידים על העברת תוצרת בין ישובים ואחוזות בנחלת מנשה. מוזכרים בהם שמות הנחלות, ובהם חלק משמות בנות צלפחד, והדבר מלמד ככל הנראה על מקום נחלותיהן. על סמך זאת, ובעקבות מחקר אינטנסיבי, שרטט אריה בורנשטיין מפה עם מיקום הנחלה של כל אחת מהבנות.¹⁷ במבט ממזרח למערב ניכר הסדר המקורב להלן:¹⁸ מחלה, תרצה, ונעה,¹⁹ חגלה²⁰ ומלכה. ברשימות של הבנות בפסוקי התורה, תרצה ונעה אינן סמוכות זו לזו.

בורנשטיין מסופק באשר לזיהוי מיקומה של נחלת נעה וכותב: "הזיהוי של נחלת נעה הוא הפחות מבוסס. מחד נזכרה בחרסי שומרון ומאידך, לא נזכר יישוב בתחומה והזיהוי בחרס א' – נחום / נעום אינו וודאי". יוחנן אהרונ²¹ מסיק, על סמך חרסי שומרון ומחקריו, שנחלת נעה הייתה המערבית ביותר בנחלת הבנות. אימוץ ההצעה של בורנשטיין באשר לסדר הנחלות (מלבד הזיהוי המסופק של נחלת נעה, ומיקום נחלתה בהתאם להצעת אהרונ²¹) מוביל לסדר הנחלות כלהלן, ממזרח למערב: מחלה, תרצה, חגלה, מלכה, נעה. זהו בדיוק סדר הבנות ברשימה האחרונה (במ' לו:יא), שר' יהודה מייחס לה את סדר הלידה. אם כן, יש מתאם מלא בין שתי הרשימות. לפי שעה לא ידוע אם קשר זה אקראי בלבד, או גם סיבתי.

הצעות לפתרון מקצת הטהיות האמורות: ר' יהודה אינו רואה דופי בהצגת הבנות ברשימות הראשונות לפי סדר חוכמתן, שכן בדיון משפטי [מסכת סנהדרין, פרק ד, משנה ד] ובישיבה, הכרוכים בהתמודדות עם אתגרים הלכתיים ולימודיים מורכבים, "הלך אחר החכמה". נר' אמי, בבא בתרא קכ ע"א כל חובשי הספסלים בבית הדין ובבית המדרש הוכרו כחכמים, גם אלה שבשורות האחרונות. במפגש המדרשי שבין משה רבנו ובית מדרשו של ר' עקיבא "הלך (משה) וישב בסוף שמונה

¹⁵ בר' כהיג; בר' לו:מ; שמ' ו:מז; במ' ג:ב (הבכר).

¹⁶ על ההבדל בין אקראיות ומקריות, ראו ע' מרצבך, הגיון הגורל, ירושלים תשס"ט.

¹⁷ א' בורנשטיין, "מנהל וכלכלה של ארץ מנשה בשלהי ממלכת ישראל – לאור ניתוח מחודש של חרסי שומרון", בתוך: ז"ח ארליך ו' אשל (עורכים), מחקרי יהודה ושומרון א, 1992, עמ' 66-121. ראו גם מאמרו: "תרומת הארכאולוגיה להבנת חלוקת הנחלות לבני מנשה ולבנות צלפחד", [דף שבועי לפרשת מסעי, תשע"ז](#) (מס' 1229).

¹⁸ הנחלות ממוקמות על פני שטח גדול, בטווח רחב של קווי אורך ורוחב גיאוגרפיים. ההתייחסות לציר מזרח ומערב הינו חד ממדי בלבד.

¹⁹ נעה ממוקמת צפונית לתרצה ובקווי רוחב גיאוגרפיים דומים.

²⁰ קיימת חפיפה מסוימת, בקווי האורך, בין נחלות חגלה ומלכה, אך נחלת חגלה מתחילה מזרחית למלכה, ונחלת מלכה מסתיימת מערבית לחגלה.

²¹ י' אהרונ²¹, ארץ ישראל בתקופת המקרא, ירושלים תשמ"ח, עמ' 284.

שורות" [מנחות כט ע"ב]. עם זאת, נותרנו בבהירות שאינה מספקת באשר לסיבת שינוי סדרן של שתיים מהבנות בלבד; האם אכן משמעות הדבר שתוצאה הייתה השנייה בדירוג החוכמה ונעה האחרונה? פירושנו של ר' ישמעאל "מלמד ששקולות היו" אינו בהכרח בלתי תלוי בקודמו. ייתכן שהוא אף מסכים עם ר' יהודה בר זבדא, אלא שהוא מדגיש כי שינוי הסדר ברשימה הראשונה, תהא הסיבה אשר תהא למניעיו, הותר את משפחת בנות צלפחד מאוחדת, ובין הבנות שרר יחס של שוויון וכבוד, ובכך תפארתן. זהו גם מסר מחנך לדורות.

באשר לשיטה, הקושרת בין הרשימות הראשונות לסדר הלידה ובין הרשימה האחרונה לסדר החוכמה [אור החיים על במ' כזא] או לסדר הנישואין שלא לפי הלידה ראב"ע לעיל, ניצבת ברקע השאלה, מדוע היה סדר הנישואין שונה מסדר הלידה? אפשר להסביר זאת במספר אופנים: האחד, אכן מקדמת דנא נהגו להקדים במקומות מסוימים את נישואי האחים והאחיות הגדולים לאלה הצעירים. לבן ניסה להונות את יעקב באמצעות מנהג זה, אך אין הוא מייסדו, אלא עוד לקיומו "דמצינן" בכמה מקומות שלמדין הלכה אף מרשעים אם הוא כתוב בקרא²². המנהג חל בתנאים מסוימים, ובאחרים לא. דוגמאות: א. לכתחילה יכול אה צעיר להתחתן לפני הגדול, אם טרם הזדמנה אישה לגדול²³. ברוח זו, ייתכן ואופציות הנישואין של בנות צלפחד לא עלו בו זמנית.

ב. המחויבות על שמירת הסדר הוטלה על אבי הילדים, אך לא על הילדים עצמם. צלפחד כבר לא היה בחיים, על כן דין הקדימה לא חל²⁴. יצונו שיש החולקים על כך²⁵.

בהסברים אלה אין כדי להבהיר את הסיבה להחלפת תוצאה ונעה בלבד, הן בנישואים והן בנחלות. ניתן להציע, שמניע סיטואציוני כלשהו, שהצנעה יפה לו, עורר צורך להקדים את הקצאת נחלת תוצאה, ואולי אף את נישואיה, ואת דחיית נעה לסוף הרשימה. במידע סמוי זה כלולה גם הסיבה לשינוי בסדרן של נעה ותרצה בלבד, ולא על ידי הכנסת תוצאה בין מחלה ונעה. עצם תיעוד השינוי בתורה מהווה מסר באשר לגיטימציה לשינוי היררכית הקדימות של האחיות הבוגרות, במקרים חריגים.

לסיום, יותר משסיפקנו תשובות, עוררנו שאלות. לא בכדי כינינו את מאמרנו: "בדרך לפענוח משמעות אי-העקיבות..." – מסע של לימוד רב דורי שטרם מוצה. מטרתנו לעודד התבוננות נוספת בעומק הפשט, מתוך עימותו עם ערכי יסוד, היגיון צרוף, ידע מערכת ומדעי, ובאמצעות ניתוח קפדני של הטקסט כשלעצמו. תוך השוואתו עם לשונות דומים במקרא.

ע"כ ד"ר יוסף קליין, דפי פרשת השבוע בר-אילן

א"ה. ראיתי להוסיף את פירוש הרב מלבי"ם ז"ל על בנות צלפחד בפרשתנו כאשר צוה, ספר הכתוב שבנות צלפחד לא השגוהו על בקשת בני משפחתם שהם בקשו שלא ינשאו אף לבני משפחה אחרת חוץ ממשפחתם²⁶, ובנות צלפחד לא השגוהו ע"ז

²² זאב וולף לייטנר, שו"ת בית דוד, אוסטרית תרצ"ב, ח"א סי' ז.

²³ ר' משה פיינשטיין, אגרות משה, אבן העזר, ח"ב, סי' א.

²⁴ יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד, נדרים סו ע"א

²⁵ שלום מרדכי שבדרון, שו"ת מהרש"ם, "לא יעשה כן במקומו לשאת הצעירה לפני הבכירה" (יש בדבריו משחק מילים בין 'לשאת' ובין 'לתת', הוזהות בהגייתן במבטא האשכנזי).

²⁶ לפי הרב מלבי"ם בני משפחת מנשה רצו לצמצם את נישואי בנות צלפחד לא רק לשבט מנשה אלא גם למשפחת אביהן בתוך השבט. בקשה זו נדחתה, ולכן שתיים מהן נישאו למשפחות אחרות. לפי דברי התלמוד בבלי ב"ב קכ א הגבילה של בת יורשת נחלה לא חלה על בנות צלפחד עצמן, להן ניתנה רשות להנשא גם מחוץ לשבט מנשה, הגבילה זו חלה רק על מקרים דומים, ורק בדור של כיבוש הארץ וחילוקה.

ולא עשו רק כאשר צוה ה' את משה שה' לא הזהיר רק שלא ינשאו לשבט אחר אבל לא הזהירם על בני משפחה אחרת משבטם:

(יא) ותחיינה מחלה תרעה, למעלה (סי' כז) בא סדרן מחלה נועה חגלה ומלכה ותרעה וכאן שינה סדרן כפי ההבדל שהיה בנשואין שלהן, ששלש הראשונות שהם מחלה תרעה וחגלה היו לבני דדיהן לנשים, ומלאו בקשת בני משפחתם וקצת מהן דהיינו מלכה ונועה ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ר"ל לא לבני דודיהן שהם משפחת חפר, רק למשפחה אחרת ממשפחות בני מנשה, ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן ר"ל ומצד זה נעתקה נחלתם ממשפחת אביהן אל מטה אביהן ר"ל למשפחה אחרת ממטה מנשה שהוא מטה של משפחת אביהן לא אל משפחת אביהן וכפי מה שאמר ה' לטוב בעיניהם תחיינה לנשים, שפירשו לכל המטה:

א"ה. הקושי בהבנת סוגיית בנות צלפחד היא בעיקר בחזרה הנשנית ונשלשת בהזכרת שמות הבנות, ובעצם המקום הרב שניתן להן בתורה, וגם בספר יהושע. הצגת רשימת הבנות בסדר שונה, הוא חלק מהקושי. לפי חז"ל שהן נישאו מבוגרות לא כל כך קשה אם צעירה נישאה לפני בכירה ממנה.

בעניין נישואי לאה ורחל ליעקב, הרי יעקב מסיבותיו שלו רצה את רחל. ולכן הדגיש ברחל בתוך הקטנה (בראשית כט, יח). לבן שהכיר את אצילותו של יעקב ידע, שאם ירמה אותו ויתן לו את לאה, הרי יעקב ישאר נשוי גם ללאה ולא יטעון 'מקח טעות'. ברור שכאשר לבן מציג טענה לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה, זוהי צביעות פשוטה. אם אמנם לא יעשה כן למה לא אמרת את זה ליעקב מלכתחילה?

עוד מלה בנושא זה. ירמיהו הנביא פונה לגולי בבל, ועאכו"כ פנייתו זו צריכה לבוא אלינו בדור הזה קחו נשים וזולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו (ירמיהו כט, ו). פנייה זו היא כמובן גם לבנות ישראל. מה רב הצער על אלפי רבבות בחורי ישראל ובנותיו שומרי מצוות, אשר אינם נשואים, ובחלקם כי אינם רואים צורך בזה, או דוחים ללא סיבה מוצדקת. וזה מלבד הצער על הרבים הרוצים לשאת ולהנשא ואינם מוצאים את בן-הזוג.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעשאים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

© בוא לחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ©